

ти застереження (або середньоарифметичного курсу заздалегідь обраного сторонами валютного «кошика») відносно валюти платежу. Однак зазначена зміна може бути настільки незначною, що майже не вплине на розмір початкової загальної суми платежу. У такому випадку немає потреби у її перерахуванні. Разом з тим курс валюти застереження відносно валюти платежу може настільки підвищитися чи знизитися, що при відповідному перерахуванні початкової суми платежу виконання договірних зобов'язань для однієї із сторін стане дуже збитковим. Тоді певне валютно-цінове застереження, захищаючи комерційні інтереси однієї із сторін договору, негативно позначиться на інтересах іншої. У такій ситуації валютно-цінове застереження як засіб нейтралізації валютних ризиків втрапить своє безпосереднє призначення.

На наш погляд, коли результатом валютних коливань є відносна неможливість виконання зобов'язання однією із сторін договору, тоді певне валютно-цінове застереження не повинно бути введене у дію. Як спеціальну обов'язкову кваліфікаційну ознаку обставини, що призводить до дії валютно-цінового застереження (зміна курсу валюти застереження відносно валюти платежу), необхідно встановити економічну невідповідність виконання зобов'язання однією із сторін договору. А якщо наслідком відповідних змін на валютних ринках є відносна неможливість виконання договірних зобов'язань, тоді у дію повинно бути введене застереження про ускладнюючі обставини.

Вважаємо, що на нормативному рівні потрібно чітко розмежувати такі категорії (кваліфікаційні ознаки), як «економічна неможливість» та «економічна невідповідність» виконання договірних зобов'язань, що надасть реальну допомогу як сторонам зовнішньоекономічного договору, так і правозастосовчим органам у вирішенні проблемних ситуацій, пов'язаних з обранням відповідного із кількох суміжних захисних застережень.

Література

1. Генкин Д. М. К вопросу о влиянии на обязательство невозможности исполнения // Сб. статей по гражданскому и торговому праву, посвящ. памяти Г. Ф. Шершеневича. - М., 1915. - С. 105-126.
2. Будман Ш. И., Павлодский Е. А. Невозможность исполнения обязательств в современном договорном праве / Проблемы современного гражданского права: Сб. статей / Под ред. В. Н. Литовкина, В. А. Рахмиловича. - М., 2000. - С. 223-235.
3. Яблочков Т. М. Невозможность исполнения и сила договорного обязательства // Право и жизнь. - 1926. - № 4-5. - С. 15-27.
4. Исаченко В. Л., Исаченко В. В. Обязательства по договорам. Опыт практического комментария русских гражданских законов. - Т. 1. Общая часть. - СПб., 1914. - 728 с.
5. Агарков М. М. К вопросу о договорной ответственности / Вопросы советского гражданского права: Сб. статей / Под ред. М. М. Агаркова. - М.; Л., 1945. - С. 114-155.
6. Канторович Я. А. Невозможность исполнения обязательств (Из области теории) // Вестн. сов. юстиции. - 1925. - № 4. - С. 155-157.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЦІНОУТВОРЕННЯ В АПК ЯК ЗАСІБ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

Тетяна Курман,

канд. юрид. наук,

Національна юридична академія України
ім. Ярослава Мудрого, м. Харків

У сучасних умовах переходу до ринкових аграрних відносин основним і найважливішим засобом стимулювання виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств має стати державна підтримка шляхом використання економічних методів регулювання, але обов'язково у певних правових формах. До останніх належать бюджетне фінансування, виплата компенсацій чи дотацій, пільгове кредитування, розподіл ресурсів на конкурсних засадах, укладання договорів застави, страхування сільськогосподарських культур, товарного кредиту, фінансової оренди (лізингу), передбачених законодавством. Одним з основних інструментів державного регулювання і підтримки АПК є ціновий механізм, що поєднує ринкові (договірні) ціни з гарантованими і регульованими державою цінами.

У зв'язку з цим вбачається, що одним з найважливіших засобів стимулювання виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах є вдосконалення механізму ціноутворення. Наявність цінових диспропорцій (диспаритет цін), які негативно впливають на економіку агропромислового виробництва, — одна з основних проблем, що потребують вирішення у процесі створення необхідних умов для забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств усіх форм власності та господарювання. Диспаритет цін розглядається багатьма вітчизняними економістами-аграрниками як головна причина фінансових проблем аграрного сектору економіки України.

Незважаючи на те, що у ст. 1 Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 15.05.92 р. закріплено принцип еквівалентного товарообміну між промисловістю і сільським господарством на основі паритетного ціноутворення на їх продукцію, дане

положення на практиці залишається лише декларацією. У ситуації, що склалася на продовольчому ринку України, зазначена паритетність у цінових пропорціях на сільськогосподарську продукцію і матеріально-технічні ресурси, які використовуються у процесі її виробництва, відсутня.

За останні десять років формування цін на сільськогосподарську продукцію і матеріально-технічні ресурси, які використовуються у сільському господарстві, здійснюється вільно. Проте ціни на продукцію промисловості продовжують визначатися згідно з монополюними принципами, а закупівельні ціни на аграрну продукцію формуються під впливом низької платоспроможності населення та різкого зниження цін на зовнішньому ринку на основні види сільськогосподарської продукції, зокрема на зернові, насіння соняшнику, олію, цукор. На внутрішньому ринку ціни на мастильно-паливні матеріали вже досягли світового рівня, у той самий час на більшість видів сільськогосподарської продукції вони набагато нижчі, ніж світові, через різні обставини [1, с. 12]. Внаслідок цього різко погіршилося матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, які сьогодні просто не мають у розпорядженні достатніх ресурсів для забезпечення свого виробництва необхідними матеріально-технічними засобами, мастильно-паливними матеріалами, засобами захисту рослин, добривами тощо. У таких умовах ні про яку ефективність виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств не може йти мови.

Поряд з тим, як зазначається у літературі, науково обґрунтований та юридично закріплений паритет цін забезпечує реалізацію на практиці багатьох взаємозв'язаних елементів: еквівалентність у взаємовідносинах суб'єктів договору; оптимальну реалізацію їхніх майнових та інших інтересів; ефективну виробничо-господарську діяль-

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Постановою президії ВАК України від 10 листопада 1999 р. № 3-05/11 журнал «Підприємництво, господарство і право» внесено до списку наукових видань, в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт у розділах:

Юридичні науки

Економічні науки

ність аграрних та інших підприємств тощо [2, с. 79].

Взагалі, система паритетних цін як система підтримання цін на сільськогосподарську продукцію була вперше введена у США Законом про сільське господарство 1933 р. Її основне завдання полягало у підтриманні цін на сільськогосподарську продукцію і доходів аграрних товаровиробників у певному співвідношенні з цінами та доходами у несільськогосподарському секторі, внаслідок чого повинна була підтримуватися на постійному рівні купівельна спроможність сільськогосподарських підприємств [3, с. 376].

Забезпечення еквівалентності між промисловістю і сільським господарством є дуже актуальною проблемою, оскільки тут глибоко зачіпаються економічні, соціальні та інші інтереси аграрних підприємств. Не випадково цій проблемі приділялася увага багатьма авторами [2, с. 67–82; 4, с. 149; 5, с. 46–51]. Проте особливої актуальності вона набула в умовах переходу до ринкових відносин. Як відомо, сучасне сільське господарство не в змозі нормально функціонувати без багатьох матеріально-технічних засобів, що виробляються промисловістю. Тому аграрні товаровиробники у процесі товарного обміну мають отримувати такі грошові суми за реалізовану сільськогосподарську продукцію тваринного і рослинного походження, які б відшкодували витрати на її виробництво та, окрім того, забезпечували певні накопичення для подальшого виробництва сільгосппродукції.

Реальна ж ситуація така, що повністю припинилися процеси відтворення і оновлення матеріально-технічної бази АПК. Витрати основних засобів виробництва сільськогосподарських підприємств майже втричі перевищують їх надходження. У сільськогосподарських підприємств немає достатніх ресурсів для придбання мінеральних добрив, засобів захисту рослин, мінеральних кормових добавок, білково-вітамінних препаратів тощо. Окрім того, слід враховувати і те, що сільськогосподарські підприємства нерідко опиняються у скрутному становищі внаслідок дії несприятливих природно-кліматичних та інших об'єктивних чинників, що також впливає на їх економічний стан. Саме у таких умовах аграрним підприємствам для забезпечення нормального виробництва вкрай необхідна економічна допомога держави (державна підтримка). Еквівалентний обмін має підтримуватися всілякими засобами з метою збереження основи ринкових відносин. На нашу думку, саме держава повинна забезпечити дотримання цієї еквівалентності за рахунок спеціальних

дотацій, які слід виділяти з Державного бюджету для зазначених цілей.

Під **дотацією** звичайно розуміють суму грошових засобів, що виділяються з бюджету підприємству, у якого витрати на виробництво і реалізацію продукції не покриваються отриманими доходами, а також на підтримання відносно низьких роздрібних цін на окремі товари, що реалізуються населенню [6, с. 192]. У сучасних умовах без дотацій аграрні підприємства навряд чи зможуть нормально здійснювати свою виробничо-господарську діяльність. Пропозиції авторитетних українських учених-аграрників зводяться до того, що у перехідний період політика ціноутворення на сільськогосподарську продукцію має ґрунтуватися на принципах вільного формування цін з економічним їх регулюванням з боку держави. Аргументом на користь цього є той факт, що в жодній цивілізованій державі немає нерегульованого ринку у чистому вигляді. У багатьох економічно розвинених країнах державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників шляхом надання дотацій до загальної вартості сільськогосподарської продукції становить: в Японії – 66 %, Канаді – 45, країнах ЄС – 49, США – 30 % [1, с. 15].

Саме тому держава повинна мати спеціальний фонд для вказаних цілей. За наявності резервних засобів можна забезпечити еквівалентність у товарному обігу не на шкоду ринковим відносинам. Не слід забувати й про те, що сільськогосподарські підприємства здійснюють свою виробничо-господарську діяльність в умовах, які передбачають можливість виникнення надзвичайних ситуацій у виробничому процесі (зливи, посухи, сильні морози, повені тощо).

Основою забезпечення еквівалентного товарообміну є ціноутворення на матеріально-технічні засоби, що виробляються промисловістю для АПК, а також на сільськогосподарську продукцію тваринного і рослинного походження, яка реалізується аграрними товаровиробниками.

Ціна являє собою грошове вираження вартості товару, показник її розміру і знаходить свій прояв у цінах оптових, роздрібних, закупівельних, тарифах за послуги [7, с. 368].

Цінову політику слід формувати методами непрямого впливу держави на ринкову інфраструктуру. Для цінової підтримки сільськогосподарських товаровиробників, як зазначалося вище, потрібно створювати державні запаси чи інтервенційні фонди як метод стабілізації ринкових цін та забезпечення гарантованої нижньої цінової межі, якою стає ціна закупки. Вказане положення

підтримується і у літературі [8, с. 11]. Звичайно, даний метод стабілізації цін в аграрному секторі і засіб стимулювання виробничо-господарської діяльності аграрних товаровиробників має бути закріплений законодавчо, наприклад, у спеціальному законі про державну підтримку аграрних товаровиробників України чи в законі про паритет цін на сільськогосподарську продукцію і продукцію промисловості, що використовується у сільському господарстві. Такий захід є необхідним хоча б як тимчасовий, на період до стабілізації аграрних відносин в Україні, скажімо, до 2010 р.

У зв'язку із цим можна звернутися до досвіду Російської Федерації. Так, Федеральний Закон «Про державне регулювання агропромислового виробництва» містить вказівку на те, що одним із завдань регулювання є зближення рівнів доходів робітників сільського господарства і промисловості. А отже, державна функція – це підтримання економічного паритету між сільським господарством та іншими галузями. Окрім застосування гарантованих цін на сільськогосподарську продукцію Законом допускається регулювання цін на промислову продукцію, яка призначається для сільськогосподарського виробництва, та послуги (лізинг).

Першим позитивним кроком у цьому напрямі слід вважати прийняття Закону України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років» від 18.01.2001 р. Згідно зі ст. 3 Закону цінова політика у сільському господарстві здійснюється на основі вільного ціноутворення у поєднанні з державним регулюванням і підтриманням доходів сільськогосподарських товаровиробників та антимонопольним контролем за цінами на продукцію сільського господарства і матеріально-технічні ресурси (послуги), що використовуються даними суб'єктами господарювання.

Цінова політика та підтримання доходів сільськогосподарських товаровиробників спрямовані на забезпечення відтворення виробництва сільськогосподарської продукції на основі введення заставних цін (цін підтримки), регулювання доходів через систему державних дотацій і субсидій.

З 2001 р. Кабінет Міністрів України щорічно встановлює граничний рівень цін (тарифів) на електроенергію, газ і нафтопродукти вітчизняного виробництва, які споживаються сільськогосподарськими підприємствами.

Разом з тим викликає сумнів строк дії цього Закону – до 2004 р. Враховуючи специфіку сільськогосподарського виробництва як галузі із сезонним характером вироб-

ництва, повільним оборотом капіталу і низькою нормою прибутку, особливостями, що з цього випливають, та підвищений ризик виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, було б доцільно зазначені положення Закону застосовувати до аграрних товаровиробників безстроково.

Окрім того, спірним є й положення, закріплене у п. 9 ст. 2 Закону, де мова йде про дотування тільки продукції тваринництва, риборозведення та риборозведення, а також вирощування льону. У даному випадку незрозуміло, з яких міркувань виходив законодавець, не включивши продукцію рослинництва (за винятком льону) у цей перелік. Це положення навряд чи є обґрунтованим, оскільки виробництво продукції рослинництва потребує надання дотацій у такій самій, якщо не у більшій, мірі, як і виробництво іншої сільськогосподарської продукції, наприклад, продукції тваринництва, через свою залежність від природно-кліматичних умов, сезонності, біологічного ритму розвитку рослин, родючості ґрунтів тощо.

Враховуючи викладене, можна дійти висновку, що вдосконалення цінового механізму в АПК у сучасних умовах становлення ринкових аграрних відносин є одним з основних засобів державної підтримки аграрних товаровиробників і одночасно важливим засобом стимулювання їх виробничо-господарської діяльності.

Література

1. Сеперович Н. Сучасний стан цінових відносин в АПК України // Економіка. Фінанси. Право. – 2000. – № 10. – С. 11–16.
2. Стативка А. Н. Договори в агропромисловому комплексі України в умовах ринка. – Х., 1997. – 240 с.
3. Словарь современной экономической теории / Общ. ред. Дэвида У. Пирса. – М., 1997. – 608 с.
4. Козьмь М. И. Актуальные правовые проблемы совершенствования хозяйственного механизма в АПК // Экономико-правовые проблемы совершенствования хозяйственного механизма / Отв. ред. В. В. Лаптев. – М., 1984. – С. 146–153.
5. Проблемы экономических взаимоотношений государства с колхозами. – К., 1974. – 291 с.
6. Большой экономический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. – М., 1998. – Т. VI. – 790 с.
7. Краткий экономический словарь. – М., 1989. – 397 с.
8. Саблук П. Т. Стратегия трансформирования агропромисленного комплекса и обеспечения продовольственной безопасности Украины // Кризис аграрной отрасли. Пути к ее возрождению и развитию: Материалы междунар. науч.-практ. конференции. – К., 2000. – С. 3–12.

У наказі Міністерства аграрної політики України «Про регіональні аграрно-маркетингові центри оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією» від 13.11.2006 р. № 660 було визначено, що ключовим елементом формування організованих ринків сільськогосподарської продукції повинна стати мережа оптових ринків сільськогосподарської продукції з регіональними аграрно-маркетинговими центрами, що дасть можливість збувати й отримувати якісну продукцію за справедливими цінами, забезпечити кращі умови її реалізації та купівлі без послуг численних посередників, сприятиме розвитку міжрегіональної та міждержавної торгівлі. На першому етапі удосконалення оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією передбачалося реалізовувати шляхом створення на базі гуртового продуктового ринку «Шувар» м. Львова регіональних аграрно-маркетингових центрів (далі – РАМЦ) та забезпечення в регіонах опрацювання та впровадження моделі такого ринку.

На виконання цього наказу було затверджено Тимчасове примірне положення про регіональні агро-маркетингові центри оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією (наказ Міністерства аграрної політики України від 12.11.2007 р. № 797), яке має рекомендаційний характер і діє до законодавчого врегулювання діяльності РАМЦ та оптових ринків сільськогосподарської продукції. У Положенні визначаються організаційно-правові та економічні засади створення і діяльності РАМЦ як достатньо нового елемента інфраструктури аграрного ринку, даються визначення поняттям РАМЦ, інфраструктура РАМЦ, учасники РАМЦ, гуртові (дрібно-гуртові) продавці, гуртові (дрібно-гуртові) покупці.

Наступним кроком на шляху до прийняття Закону України «Про оптовий ринок сільськогосподарської продукції» стала підготовка іншою групою народних депутатів нового проекту Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» (від 27.02.2008 р. № 2137), який згодом був прийнятий Верховною Радою України. Свою частку в розвиток законодавчої бази щодо функціонування оптового ринку сільськогосподарської продукції вніс і Уряд України. Так, 09.04.2009 р. у Кабінеті Міністрів України було проведено нараду на тему «Про формування мережі кооперативних опто-

во-роздрібних ринків з реалізації сільськогосподарської продукції та розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації», протоколом якої затверджено, що під час опрацювання у Верховній Раді України законопроекту «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» необхідно вжити заходів щодо спрощення порядку виділення земельних ділянок під забудову оптових ринків з реалізації сільгосппродукції, звільнення таких ринків від плати за землю, впорядкування процедури їх перевірки, мінімізації плати за послуги, а також щодо прискорення розгляду і прийняття зазначених законопроектів.

Також надзвичайно актуальним стало затвердження постановою Кабінету Міністрів України від 03.06.2009 р. № 562 державної цільової програми створення оптових ринків сільськогосподарської продукції. Ця програма передбачає можливість для всіх сільгоспвиробників, навіть найменших фермерських і індивідуальних господарств, отримати доступ на ринки сільгосппродукції. Передбачається сформуванню цілу мережу оптових ринків, на яких аграрії зможуть реалізовувати свою продукцію за вигідними цінами і на зручних умовах¹. У цілому відповідно до зазначеної програми планується до 2013 року побудувати 25 оптових ринків, тобто в кожному регіоні.

І нарешті 25.06.2009 р. був прийнятий Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» № 1561/VI, який на законодавчому рівні визначив правові засади організації та діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні.

Таким чином, становлення законодавства про оптовий ринок сільськогосподарської продукції пройшло тривалий і складний шлях, починаючи від проголошення України як незалежної та суверенної держави та закінчуючи прийняттям Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції». Весь цей період формування правової основи функціонування оптового ринку сільськогосподарської продукції умовно можна поділити на 3 основні етапи, які були детально досліджені у даній статті.

¹Гадзало Я. Аграрний ринок: напрямки розвитку визначено // Аграрний тиждень. Україна. – 2008. – № 8. – С. 7.

The article is dedicated to definition and scientific analysis of the three main stages of the legislation directed to regulate of agricultural output wholesale market in Ukraine.

Стаття посвячена определению и научному исследованию трех основных этапов становления законодательства, касающегося функционирования оптового рынка сельскохозяйственной продукции Украины.

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПРОДОВОЛЬЧА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ» ТА «ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА»

Максим Гребенюк,

канд. юрид. наук

Національна академія Служби безпеки України

У статті розглядається співвідношення понять «продовольча незалежність» та «продовольча безпека» на підставі аналізу аграрного та продовольчого законодавства України й окремих зарубіжних країн.

Ключові слова: продовольча незалежність, продовольча безпека, продовольча криза, оцінка стану продовольчої безпеки, продовольчий імпорт.

Продовольча безпека – один із елементів системи національної безпеки України, що характеризує економічну стабільність і політичну незалежність держави, її здатність забезпечувати елементарні споживчі потреби громадян, необхідна умова фізичного існування населення, оскільки без наявності власних продовольчих ресурсів держава втрачає продовольчу незалежність, що може завдати значної шкоди продовольчій безпеці. Забезпечення продовольчої безпеки є пріоритетним напрямом державної агропродовольчої політики та стратегічним напрямом розвитку агропродовольчого комплексу (далі – АПК), харчової та переробної галузей.

Розвиток сільського господарства та підвищення доходів населення є стимулюючим фактором зростання промислового виробництва продуктів харчування, недопущення продовольчої кризи, підтримання на належному рівні продовольчої незалежності країни. Продовольча безпека означає досягнення продовольчої незалежності, здатність держави протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам, забезпечувати динамічний і стабільний розвиток сфери виробництва та споживання продовольства. Таким чином, забезпечення продовольчої незалежності є необхідною умовою досягнення продовольчої безпеки країни. За таких умов (як з позиції теорії, так і практики), враховуючи членство України у СОТ, виникає необхідність правової регламентації розмежування понять «продовольча незалежність» та «продовольча безпека».

Метою цієї статті є дослідження та визначення правової природи сутності поняття «продовольча незалежність» і його співвідношення з поняттям «продовольча безпека».

Дослідженню питань забезпечення продовольчої безпеки в Україні на державному

та регіональному рівнях присвятили свої наукові праці А. Бабенко, О. Білорус, В. Журавков, І. Мищенко, В. Суперсон, В. Трегобчук [1–6] та ін. Але визначення поняття «продовольча незалежність держави» не знайшло відображення у працях зазначених авторів, а висвітлення питань щодо діяльності держави у сфері забезпечення та підтримання продовольчої незалежності, а також визначення співвідношення понять «продовольча незалежність» та «продовольча безпека» жоден із науковців не здійснював, що посилює актуальність обраної теми наукового дослідження.

У міжнародній практиці під продовольчою незалежністю держави розуміють умови забезпечення продовольчої безпеки, за яких у випадку припинення поставок продуктів харчування із-за кордону не виникає продовольчої кризи. Слід зазначити, що у багатьох країнах світу спостерігається нерівномірність у виробництві та споживанні продуктів харчування, а там, де недостатній розвиток сільськогосподарського виробництва, як правило, виникає брак продовольства, що підриває продовольчу незалежність, негативно впливає на показники тривалості життя людей. Хронічний дефіцит продовольства спостерігається у Судані, Ефіопії, Нігерії, Кенії, Сальвадорі, Гондурасі, Гватемалі, де середньодобове споживання на душу населення не перевищує 2000 ккал, при мінімально встановленій ООН нормі 2500 ккал. Найбільш загострена проблема з продовольчим забезпеченням на Гаїті, де у 2008 р. у результаті зростання продовольчих цін майже на 50 % відбулися масові страйки та заворушення, що призвели до загибелі людей.

Процеси забезпечення продовольчої незалежності значною мірою пов'язані із наслідками проведення аграрних реформ, бідністю селянства, нерациональним використанням земель сільськогосподарського призначення та водних ресурсів. Значної шкоди продовольчій незалежності завдає у тому